

Merza József

Ezredvégi vallomás

(III. rész)

5. Apák és fiúk

„És mondja, asszonyom, errefelé is voltak zavargások?” – kérdeztem a barátságos szállodásnőt, miután asztalomhoz hozta a reggelit egy fél baguette kíséretében.

’68 novemberében egy hónapig a Gay-Lussac utcai Elysa hotel lakója voltam. Ez a kis szálloda azok közé a már eltűnően lévő párizsi szállodák közé tartozott, amelyeket általában egy család tartott fenn. A férj és feleség felosztotta egymás közt a feladatokat, a takarítást külsőkkel oldották meg, s a felnőtt korú gyerekeknek is jutott tennivaló. A vendégek részben átutazók voltak, de elég sok állandó lakó is élt a házban, köztük külföldi diákok. Az utca tulsó oldaláról papírbolt és „Patyolat” nézett ránk, pár házzal kijebb, a Boulevard Saint Michel alatti mélyállomásról indultak dél felé az elővárosi metró járatai. Lejjebb, a Rue Soufflot sarkán olcsó és tiszta önkiszolgáló éttermet találhattunk, a Saint Michelt pedig a sokat emlegetett könyvesboltok szegélyezték. Az utca a szabadtéren süttött hamburgerektől, pizzáktól, hot dogoktól és croque-monsieur-ktől volt illatos, a közlekedés zaját a nemzetközi újságot áruló diákok „Herald Tribune” kiáltásai törték át. A Quartier Latin zavartalanul élte megszokott életét. Mondom, november volt.

„Itt is voltak zavargások?” – kérdeztem. „De még mennyire, uram! A házunk előtt is égett néhány autó. Tele volt az egész utca felforgatott, lángoló gépkocsikkal. Borzalmas volt” – emlékezett a szép arcú asszony.

A Luxembourg-kertbe már régen beszökött az ős, s Albert Blanchard tudományos antikváriumát elhagyva, a Rue de Médicis kövezetét róva, csak elképzelhettem azt az egykori kis kávéházat, amelynek teraszán megszületett a vers egy költő és egy évszak találkozásáról. Húsz év múlva majd József Attila barangol erre, hogy a Sorbonne-ról hazafelé tartva átvágjon a Saint Sulpice irányába. Mostanra azonban hatvannál is több év múlt el, s tavasszal égtek az autók az utcán. L’onzé mai, azaz május 11-ike, a francia történelem egyik

emlékezetes napjává vált. A hatvan év alatt kétszer égett az egész világ, lobogott ’56, és három hónap múlva majd véget ér a prágai tavasz. Történelmi díszletek mindennapi, kisemberei életünkhöz. Történet arról, hogy az emlékező-álmodozó költészet hirtelen nyers erőszakba torkollik.

A fiaknak nem kellett többé apáik világa.

A ’45 utáni korszak szellemi és erkölcsi tisztulást ígért. Két háborút átélt emberek szájából hangzott el a „soha többé háborút” kifejezés, s ez több volt közönséges politikai jelszónál. A frontokról hazatért férfiak komolyan gondolták. A tehetséges alkotók tollából megszületett a háborúellenes irodalom első és második hulláma. Felelősöket kerestek és ítélték el a politikai, katonai, szellemi és vallási életben, s elemezték magát az embert is mint az agresszió és emberölés elkövetőjét és forrását. Létrejött az új Népszövetség, az ENSZ, hogy elejét vegye a háborúknak. Nem az én feladatom megítélni, hogy mit ér egy ilyen nemzetközi szervezet. Az biztos, hogy a nyolcvanas évek elejéig legalább 150 újabb háború – még ha korlátozott méretű is – zajlott le, s hogy a Karib-tengeri világságból nem lett harmadik világháború, az nemigen az ENSZ érdeme. A közéletet tisztogató igazoló bizottságok, népbíróóságok szorgalmasan dolgoztak, de jól tudjuk, milyen sikeresen mentették át magukat az új világba a hitleri vagy azzal más országokban együttműködő rendszerek politikusai, katonatisztjei, gyáriparosai, bankárai, lágerparancsnokai, hadmérnökei. A bankjegyhamisítók és a titkosszolgálati szakemberek is hamar elhelyezkedhettek, hiszen rájuk minden rendszernek szüksége van. Elég aláírni egy új nyilatkozatot.

A praktikus emberek nem sokat lelleznek, mert tudják, hogy azzal ahogy az idő és kimaradhatnak a javak és állások újraelosztásából. A lelkiismeret-furdalás csak arra jó, hogy kiskeresetű értelmiségivé tegye az embert. Az új rendszerek soraiban tehát feltűnően sok egykori ellenálló jelent meg, túl sok volt a feddhetetlen ember, miközben sejteni lehetett, hogy

nem minden háborús bűnös emigrált Argentínába, hanem ott él, lapul vagy éppen büszkélkedik a társadalomban. Évtizedekig jól jött a magazinoknak a kiváló emberek piszkos dolgainak felderítése, kitegetése, ráébresztve a fiakat arra, hogy apáik sok minden egyébről is beszélhetnének nekik, mint az ifjak erkölcsi kötelességéről és a nemes hazafias emberi ideálokról. Tíz év elég idő ahhoz, hogy a húszéves fiatalember felismerje a gazdasági jólét és fejlődés mögött rejlő hipokrita magatartásokat. Lehet, hogy az egyház kanonizálni akarja Robert Schumant az európai szén- és acélközösség létrehozásáért, lehet beszélni jelentős politikusok erőfeszítéseiről a francia-német megbékélés érdekében, a helyzet mégis az, hogy a 18–28 éves Ádám, aki ’45-ben vállalt vonogatva, enyhe gúnyjal közölte, hogy ő, kérem szépen, a háborúban volt, történetünk májusára már 40–50 éves felnőtté vált. Némely kevéske Ádámok megfogadták, hogy többé nem háborúznak, az értelmesebbek azonban sikeresen megszabadultak előéletük terhédtől. Ha az olvasó nem ismerne világirodalmi példákat, vonjon párhuzamot a hazai életünk utóbbi évtizedeiben történt ki- és bemosakodásokkal. Nincs minőségi különbség a rendszerváltások buktatóin átvergődni kívánók viselkedésében. Az első, a bűnösnek kikiáltott generáció lassan kihál, de a képmutatóvá váló második generáció nem tudja megtevéstzeni a harmadik nemzedéket. A nácizmust bíráló és kereszténydemokráciát hirdető úriemberek világáról vásott kölykeik hamar leszedik a keresztvívzet, s a konszolidált családok álbékéjét kellemetlenné teszik az ünnepi asztalnál tett bárdolatlan megjegyzések. Szépen gyűlik a vádanyag az ifjú nemzedék kezében, ehhez társul az ízlésbeli változás. Az ötvenes években megjelennek Amerikában a beatnikék, népszerű lesz a maoizmus, megalakulnak a vörös brigádok, a kritika erőszakba csap át. Cohn-Bendit túléli ezt a kort és testesebbé válik, Baader és Meinhof rosszul végzi. Közben a szelíd hippik virágokkal mászkálnak, és Lennon a szeretkezést ajánlja háborúskodás helyett. Szikrá-

ból pattan ki a láng, s a francia tanügyi reform körüli elégedetlenség hirtelen diáktüntetéssé nő. A rohamrendőrség válaszlépésére pedig elkezdődik az autók felborogatása és felgyújtása. '68 május 11-e.

Jómódú, elégedetlen úrifíúk lázadása volt? A tényeket kell nézni, a folyamatokat, a történelmi mintákat. Attól, hogy úrifíúk, még lehet igazuk is, ha érvek helyett tarkaruhás éjtörnyösök kezdik püfölni a fejüket gumibottal. Témánk örökzöld, negyedszázadonkint lehet írni róla, s csak hangulat kérdése, hogy politikai fekvésben közelítettem meg. Az apák és fiúk gyakorta kerülnek szembe hivatás, örökség, párválasztás miatt is. Elegendő megtekintenünk a tékozló fiak kitagadásáról szóló művészeti anyagot. Ha viszont ilyen közhelyről van szó, minek írni? Azért, hogy nyugalmat találjunk lelkünknek. Azért, mert eljött az az idő, amikor magunkat kell behelyettesíteni az örök változás egyenletébe. A mindennapok múlása során eljön a mi napunk is. A maga módján.

A '45 utáni átalakulásban meglepetve vettem észre, milyen sok református papfíú van a baloldaliak táborában. Hogyan lehet az – gondoltam –, hogy hivatalból istenfélő családok gyermekei hitetlen eszméket vallanak? Gyerekejjel nem vettem észre azokat az okokat, amelyek meghatározták pályájuk elhajlását. Nem gondolkodtam elég alaposan, talán a katolikus engedelmség nem engedte, hogy mérlegre tegyek olyan gondolatokat, amelyek hitbeli eltávolodásnak, tehát bűnösnek látszottak. A társadalmi igazságtétevés azonban megragadta a fiatal nemzedéket, kritikussá tette őket elődeik cselekvésével szemben, s katolikus papok gyerekei – ha lettek volna – ugyanúgy felléptek volna a társadalmi átalakulásért. A fiatalság mindig érzékeny az új látásmódra, a bírálatra és arra, hogy látásával új világot teremtsen. Mi is ilyenek voltunk. Szenvedélyesen mondtunk ellene az egyház és állam szövetségének akár feudális, akár kommunista megvalósulásban. Örültünk, hogy a birtoklás és hatalom koloncától megfosztott egyház hitelesen mutathatja fel az evangélium értékeit. Konzervatívizmussal és szüklátókörűséggel vádoltam apámat – hét gyereke volt, és '19-ben semmivel, illetve öt gyerekkel jött át a megmaradt Magyarországra –, nem tudom, mit érzett belülről századeleji vallásosságának leértékelése hallatán. De hát meg akartuk menteni hitünket, egyházunkat, és látnivaló volt, hogy ez nem megy a régi sémákkal. Tehát fogalmazzunk

meg kemény kritikát a lehetséges módon, amikor az államvédelmi hatóság árnyékában egy lépést sem lehet megtenni „a Bastille-től a République-ig”. Abban az időben elegendő autó sem volt a felborogatásra, meg hát a keresztény ember nem gyújt fel semmit, még ha a globalizáció ellen kellene is tüntetni. Tehát elítéltük apáink nemzedékét, mert miattuk vesztette hitelét a jóhír tanítása, ők mentek akaratok ellenére a háborúba megölni más családapákat, ők nem tiltakoztak a zsidók pusztítása ellen, ők paktáltak le a személyi kultusz világával. Elítéltük elődeinket – nem jojtalanul –, meghirdettük és tettük a magunk új eszméit – nem kevés energiával. Majd eljött az a bizonyos örökzöld periódus, és boldogtalanul látjuk, hogy mi is kritika tárgyai lettünk, inkább nélkülünk történnék a dolgok, mint velünk. Szeretnénk ma is élcsapat lenni, akikre odafigyelnek, de amit mások észrevesznek, az nem mindig hízelgő számunkra. Megérdemeltük ezt, hiszen nem voltunk részesei az előző kor bűneiben?

Nem lélektani, társadalmi, vallástörténelmi elemzést készítetek, hanem az érzéseimet tolmácsolom. Csodálkozva látom, hogyan nyílik fel a szellemi szemetesláda, amibe – úgy hittük – a kor bedobálta a múlt kártékony örökségét. Olyan dallamokat, szavakat és rímeiket hallok, amikről azt gondoltam, hogy csak én ismerem őket, s a világ már örökké elfelejtette azokat. Látom, hogyan vonzzák a fiatalságot olyan magatartásformák, amelyeknek korábban ellene mondtam. Fájonghatnék, s nem lennék egyedül. Szellemi ellenfeleim gyermekei és unokái sem vallják egyértelműen apáik örökségét. Hány jólismert közéleti személyiség vall neveltetésével ellentétes hitet, hány politikai pályafutásra predesztinált fiatal ment inkább rosszul kereső természetűeknek – vajon miért? Miért nem jó a kommunista apa a gyerekének? Miért nem jó a radikális keresztény az unokájának? Mi az, ami miatt – legjobban esetben – elismerést ugyan kap, de társat már nem? Miért nem volt jó Churchill miniszterelnöknek a háború után, miért szavazta le a francia nemzetet de Gaulle-t, a haza egyik megmentőjét? Miért nem ünnepelték Kocsi Csergő Bálintot és a gályákról hazatért többi tanúságtévőt? Miért hagyta ott a jómódú családi házat Babérossy Leánder? Miért kellett a jó öreg korcsmárosnak arra gyanakodni, hogy a fia bukfenceket hány tisztességteljes helyett? Talán azért, mert az embert vágyai vezérlik, és egyszer mindenki megfogalmazza a maga vá-

gyait, s nem hagy beleszólni másokat a dolgaiba? Valaki festeni akar, és otthagyja családját. Bazarov nihilista lesz és békákat boncol, mert a természetben hisz, s nem a pópában vagy a cár atyuskában. Lev Tolsztoj gróf oly erős egyházkritikát nyilvánít ki, hogy az ortodox egyház – minden próbálkozás ellenére – ma sem akarja feloldani a kiközösítés terhe alól az emberiség pótolhatatlan kincsét jelentő író. A művészettörténet semmi más, mint az örök lázadás példája, amelyvel a szüntelen kereső ember a félkört csúcsívvé, a csúcsívet kanyargós barokk vonalakká alakítja, hogy a barokk rokokóba hulljon, s új, klasszicista irányzat hozza meg a bonyolultságba belefáradt ember esztétikai békéjét. Hány zenész vallja magát híres elődje tanítványának, de nem követőjének! Mind más, de mind művész.

Szándékosan csapkodok egyik területről a másikra, hogy az olvasó indulatba jöjjön és azt mondja, hogy ez nem én vagyok. Jó, akkor mondja meg, hogy ki ő, helyezze el magát az időben és a világban, és kezdődhet a tényfeltárás. Mindenkinek a magáé. Váltom a témákat, hogy kitűnjön: nincs automatizmus. Kiszámíthatatlanok a jövő generációk vágyai, hiszen sem a tudomány, sem a művészet nem jósolható meg előre. A következő lépés talán látható, az ötödik lépés – ha sakkzseni vagy – sejtethető, de tovább? Példának elég a 20. század. Azt kell hát becsülnünk, ha utódaink ugyanazt gondolják, mint mi? Nem gondolhatják! Csak saját gondolataikat gondolhatják a világ mindenkeretei között. Akkor hát mit becsülünk? Azt, hogy gondolkodnak, akarnak gondolkodni, becsületesen akarnak gondolkodni. A többiben tartunk Gamáliellel.

Nem feltétlenül tér el a fiak útja az apáikétól. Vannak „jó” gyerekek, akiknek előbb vagy utóbb ugyanarra a srófra jár az eszüik, mint elődeiké. Akik beérve, megállapodva folytatják a tisztességhagyományt. Anna Kareninának és Lucien de Rubemprének megvannak az ellentettjei a történetekben. Ők azok, akik szerényen viszik tovább az emberi életet. Arkadij békére talál Kátyája mellett, míg szenvedélyesen lobogó barátjára egy félreeső orosz falusi temető sírhantja vár. Mesém értékes emberekről szól, nem közbünyes csirkefogók lázadásáról. Azok elemzése nem jelent különösebb gondot.

A történelem mozgástörvénye látszólag rosszul bánik az igazi szellemekkel. Elhanyagolja, elfelejti őket jó időre. Várni kell egy negyedik, ötödik nemzedékre, hogy az majd fé-

nyesen felvesse őket újra, akkor igazi jelentőségük megmutatkozik. Lehet, hogy a jelenkor semmiféle tanulságot nem kíván levonni a múltból, rossz színben mutatja be az elődöket az utódoknak, de a hosszú távon írt történelem tisztít, mert az ember nem tud élni valótlanosságok között. Meg kell bocsátani ezt a történelemnek, hiszen Clionak is szüksége van megbízható adatfeldolgozásra, tényfeltárára, analízisre és szintézisre, és ez nem megy gyorsan. Hősünk bízson magában, hogy nem kerülhet örök feledésbe az, aminek életét és energiáját adta. Szellemi hagyatéka másszabású ruhák zsebéből kandikálhat ki, mert nem a ruhát őrizzük meg az örökkévalóságnak, hanem azt, amit benne hordunk. Csak az számíthat a fejlődésben bízó értelmiséginek, aki tudja ezt, és nem zsenirossza, hogy éppen ő az, akiről méltánytalanul beszél és ítél a jelenkor.

Szándékosan menekülök a sajnálat vagy az elégedettség kereteitől. Igyekszem megemelni a témát, fel a köznapi panaszok világából, hogy megértés szülessék bennem. Megértsem azt, amivel nem akarok egyetérteni, és tudomásul vegyem azt, ami ellen szellemileg harcolni szeretnék. Akkor majd megértem, kit, mi, miért visz arra, amerre menni nem sejtettem, de mégis megy. Kit, mi, miért – egyenkint, gondosan, alaposan, előítélet és felindulás nélkül. Ilyenkor tudományt csinálunk, nem szenvedélyes perlekedést. Ha ezt tesszük, fegyelmezetten, akkor a sok kit-mi-miértből kibontakozik és megérthető a világ mai vonulata.

Újból leírom: semmi eredetiség nincs abban, amit mondok. Ezek a mindennapi élet jelenetei. Voltak és lesznek, amíg az emberiség nemzi az utódokat. „Fiam, hogyha sejtened, mennyit sírt szegény apád...” Igen, ma Alfred vagyok, de holnapra az idősebb Germonntá válok. Áll ez minden fiúra és apára, társadalmi újítóra, szervezőre, rendalapítóra, prófétára. Változó emberekkel és változó formákkal diktálja a struktúrát az örök fejlődés törvénye. S mi, apák, Petrovics Nyikolájjal és Ivanovics Vaszilijjal állunk ki az országútra, lesve a közeledő szekerek porfelhőjét, s örömmel, vagy csodálattal vegyes aggodalommal figyeljük fiaink szavait, remélve, hogy furcsán hangzó, gyakorta nem is értett vagy érteni nem akart beszédük mégis az életről szól.

Dehát a hit nem politika, nem művészet, nem szaktudomány, nem sze-

relem. Azt hallottuk, hogy az elvetett mag szárba szökken és termést hoz. Automatikusan. Azt gondolnánk, hogy ugyanolyan termést, mint az elvetett mag. A hosszú történelmi tapasztalat szerint nem mindig ugyanolyan. Mivel magyarázzuk ezt?

Úgy látom, távolság van a főparancs és a gyakorlati megvalósítás között. Tudjuk, hogy oly jónak kell lenni másokhoz, mint önmagunkhoz, de mi legyen az első, majd a második lépés? Ma. Milyen körülményeket kell figyelembe venni a meginduláshoz? Egyáltalán: látjuk a mai körülményeket? Beszélgetéseink azt mutatják, hogy az alapelvet egyként elfogadó barátaink különböző megoldásokat javasolnak egy adott helyzetben. Lehet, hogy legtöbbjük jó is, részlegesen jó, hiszen ki mondhatja, hogy tudja az egyetlent, objektív megvalósítási tervet. Az egyik ember mindig észreveszi a másik terveinek gyenge pontjait és valamiben mást akar. Tegyük a magunk dolgát és hagyjuk, hogy a másik tegye a magáét. Beszéljessünk vele, érdeklődjünk dolgairól s megtudjuk, mire jutott.

Nehéz harmadik generációnak lenni. Még másodiknak is. Bartók fia mérnök és nem zenész, Petőfi Zoltán neve nem irodalmi jelentőségű. Nagyon kevés a folyamatosságot felmutató művészeti vagy tudományos dinasztia. Ezt mindenki tudja és elfogadja. Ha a fiú megáll az apja előtt és azt mondja: nem tudom úgy, ahogy te, tudomásul vesszük. Ha azt mondja: nem akarom azt, amit te, azt is tudomásul kell vennünk. Ha nem vesszük tudomásul vallomását, hitüket, akkor szétszakadhatnak az emberi kapcsolatok. Lehet hűségről beszélni, fogadalmakat emlegetni, lehet elítélni, megbélyegezni. Rossz esetben jöhetnek a rohamrendőrök. Ehelyett jobbnak látszik meghallgatni a másikat, esetleg nyelni egy nagyot és megkérdezni: Meg tudod mondani, mi nem vonzott apád hitében, cselekedeteiben? Apa vagyok, tudom miről beszélek.

Van vallási hitünk, és annak van vallási logikája. Ez a logika valamikor igen egyszerűnek látszott, aztán kiderült, hogy dicső eretnekek hosszú sora igazolja: nincs egyértelműen meghatározott szöveg és cselekvés a vallási szférában. Megtámogatja ezt a jelenkor több tucatnyi lelkiismereti irányzata is. Mentsük magunkat azzal, hogy az emberek földjén élünk, annak hatásai zavarják a tökéletes minták megvalósulását? Jó, mentsük. De

én már annyira eltévelyedtem, hogy azt hiszem: Isten transzcendens országában – ha van – nem vezényszóra kattannak a lelkiismeret lábbelije. Ha én Isten volnék, hagynék mozgásteret üdvözült báránykáimnak, s élvezném, miként csinálják egyenkint, másként ugyanazt.

Ha automatizmus volna, akkor minden életpálya előre megjósolható lenne. De a száraz matematika is megállapítja, hogy egy életgörbe alakulásához nem elég tudni az indulás helyét és idejét, hanem ismerni kell azokat a látszólag rejtett, nem is sejtett tényezőket, amelyek egy idő után érvényesülni fognak és kialakítják az élet valóságos vonalát. Ehhez jönnek hozzá a külső behatások: a rossz föld, amellyel meg kell küzdeni, az ég madarai, amelyek megtrikáthatják a vetést, a konkoly, amely megfojtaná a csírázást, és kegyetlen tud lenni a szárazság, amikor felüdülésért kiált test és lélek. Nincs fertőtlenített automatizmus, csak automatizmus és körülmények. A kettő együtt, hol egymással, hol egymás ellen. Erre is van példázatunk. Ne éreztük volna a körülmények lendítő hatását a hatvanas-hetvenes évek korai kereszténységre emlékeztető történelmi-politikai levegőjében, s ne éreznénk a szabadság fojtogatását, amikor az eszmék őserdejében százfélé kószálnak a tanácstalan vagy megtévesztett emberek? Könnyebb végigmenni egy keserves börtönfolyosón, mint lélekvesztőben keresni a látóhatár alatt bujkáló szárazföldet. Kiszámíthatóbb az út két fegyőr között, mint a szabadság kupolájában a vékony sodrony, amely átvisz a túloldalra. Értsük meg az új helyzetbe került, magányos ember gondjait, becsljük bizonytalan-kodásait.

A múltját a jelennel összehasonlító ember hajlamos a sommás vélekedésre, a régi, beváltnak látszó utak többre tartására. Igyekeztem többfelé nézni, nem leltározni, nem számon kérni, nem ítélni, nem személyeskedni, nem hasonlítani valójában összehasonlíthatatlan dolgokat. Az apák és fiak ne álljanak szembe egymással, ne szidják a végzetet, ne sirassák be nem teljesült álmaikat. Teremtsenek csendet, és maguknak tegyék fel a vizsgálódó kérdéseket. Ha nem akarunk haragos vagy szorongástól megbénított utódokat, akkor irtalmazzunk a harmadik generációnak. Egyébként még mi is élünk, dolgozunk is van. Méltó módon kell befejezni a *saját* életünket. A *magunk* életszabálya szerint.